

Νικ. Δ. Δημητριάδη, 'Ανατομία τῆς Ρητορικῆς. Ἡ «διαφωνία» Πλάτωνος καὶ Ἰσοκράτους. Ἀθήνα, 1983. Σελ. 182.

Ὁ συγγραφεὺς ἐρευνᾷ τὴν ἔννοιαν τῆς ρητορικῆς καὶ τὰς περὶ αὐτῆς ἀντιλήψεις τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἰσοκράτους. Τὸ ζήτημα καὶ εἰς τὸ παρελθὸν ἀπασχόλησεν ἐπανειλημμένως τὴν φιλολογικὴν ἔρευναν. Ὁ συγγρ. διαπιστώνει, μετὰ ἐνδελεχῆ ἐξέτασιν τῶν κειμένων, ὅτι ὁ Πλάτων ὑπεστήριξε τὴν ἀνεπάρκειαν τῆς ρητορικῆς, ἐφόσον αὐτὴ μεταχειρίζεται μεθόδους ἀντιβαινούσας εἰς τὴν ἀλήθειαν καὶ σκοπούσας εἰς ἐξαπάτησιν τοῦ ἀκροατοῦ δι' ἐπιδειξίας τεχνικῆς καὶ ἀποφυγῆς διατυπώσεως τῆς ἀληθείας· ἐνταῦθα πρόκειται περὶ δημιουργοῦ πειθοῦς, «ἀλλ' οὐ διδασκαλικῆς περὶ τὸ δίκαιόν τε καὶ ἄδικον». Ὁ Ἰσοκράτης προσεπάθησε νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἡ πραγματικὴ ρητορικὴ οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν πρὸς τὰς καταστρεπτικὰς ἐνεργεῖας ἀνθρώπων ὡς οἱ ἐριστικοί· τούναντιον, ἡ ρητορικὴ εἶναι ἄξιον νὰ ἀποκαλῆται «τέχνη», ἐφόσον ἀπαλλαγῆ ἀπὸ πρόσωπα καὶ πράγματα τὰ ὁποῖα τὴν συκοφαντοῦν. Ἰδανικὸν ἄτομον διὰ τὸν Ἰσοκράτη εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον δύναται ν' ἀξιοποιήσῃ τὰ φυσικὰ αὐτοῦ προτερήματα, ἀσκοῦν αὐτὰ ὥστε «παιδευθῆναι καὶ λαβεῖν τὴν ἐπιστήμην» καὶ «ἐντριβῆ γενέσθαι καὶ γυμνασθῆναι περὶ τὴν χρεῖαν καὶ τὴν ἐμπειρίαν». Εὐστόχως ὁ συγγρ. συνάγει, ὅτι «ὁ Πλάτων θέλει νὰ γνωρίσῃ ἐπιστημονικὰ κάθε λεπτομέρεια τοῦ ἀντικειμένου καὶ αὐτὴ ἡ ἐπιδίωξις εἶναι γι' αὐτὸν ἡ βάση μιᾶς «τέχνης». Τὸ πῶς καὶ μὲ ποιά μέσα θὰ ἐπιτευχθῆ τοῦτο εἶναι δευτερεύουσας σημασίας· ὁ σκοπὸς τῆς προσπάθειας αὐτῆς εἶναι καλὸς μόνον ἂν ἡ φύσις τοῦ ἀντικειμένου γίνῃ, μὲ κρυστάλλινη διαύγεια, γνωστῆ. Γιὰ τὸν Ἰσοκράτη ὁ σκοπὸς εἶναι ἡ βασικὴ ἐπιδίωξις γιατί ἡ γνώσις τοῦ ἀντικειμένου θεωρεῖται δεδομένη, ἐφ' ὅσον κανεὶς ξέρει ἀπὸ τι ἀποτελεῖται τὸ ἀντικείμενον καὶ πῶς λειτουργεῖ» (σελ. 129). Ὁ συγγρ. εἶναι ἀξιέπαινος διότι μὲ κριτικὸν πνεῦμα καὶ προσεκτικὴν χρῆσιν τῶν πηγῶν καὶ τῆς βιβλιογραφίας ἠρεύνησε τὸ ὑπ' ὄψιν θέμα καὶ συνέγραψε χρήσιμον ἔργον διὰ τοὺς σπουδάζοντας τὴν ἀρχαίαν ρητορικὴν, εἰδικώτερον δὲ διὰ τοὺς συναδέλφους τοὺς διδάσκοντας ρητορικὰ κείμενα εἰς τὴν Μέσην καὶ Ἀνωτάτην Παιδείαν. Ἡ ἐκτύπωσις τοῦ βιβλίου ἔχει γίνῃ μετὰ προσοχῆς, διέφυγον ὁμοῦς τῆδε κάκεισθε τυπογραφικὰ σφάλματα. Εἰς τὴν βιβλιογραφίαν περιέργως ἀναμείγνυνται πληροφορίες συντεταγμέναι ἀγγλιστί (π.χ. σελ. 172 *ISOCRATIS OPERA OMNIA edited by E. Drerup*, ἢ *RHETORES GRAECI ed. Christianus Walz, 9 vol. Stuttgart and elsewhere Cottae et al.*), ὡς ἂν ἐπρόκειτο περὶ βιβλιογραφίας προσηρτημένης εἰς βιβλίον ἀγγλοῦ συγγραφέως! Δὲν εἶδομεν ἀναγραφομένην μεταξὺ τοῦ κειμένου ἢ τῆς βιβλιογραφίας τὴν σημαντικὴν μελέτην τοῦ H. Wersdörfer, *Die philosophie des Isokrates im Spiegel ihrer Terminologie*, Leipzig, Harrassowitz, 1940.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

Ἀγνησίλου Περιστεράκι, Δίκτυς ὁ Κρής, ἐν Ἀθήναις 1984, σελ. 137.

Ἡ περίοδος τῆς διηγηματικῆς μυθογραφίας ἀνεπτύχθη κατὰ τὴν Ἑλληνιστικὴν περίοδον ἐκ τοῦ πόθου τῆς ἐξεικονίσεως τῶν παναρχαίων γεγονότων. Ἐπειδὴ ἡ Ἱστο-

ρία δὲν εἶχε στοιχεῖα ἀντικειμενικὰ ἐζητήθησαν ὑποκατάστατα ὑπὸ μορφήν τεκμηρίων παμπάλαιων, ἐλθόντων εἰς φῶς κατὰ τρόπον θαυμαστόν. Εἷς ἐκ τῶν ἐκπροσώπων αὐτῆς τῆς περιόδου ἦτο καὶ ὁ Ἠγησιάνης ὁ Τρῶς περὶ τὸ 200 π.Χ., ὁ ὁποῖος ἐζήτησε νὰ περιγράψῃ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον ἐπὶ τῇ βάσει παλαιωτάτων δῆθεν γραπτῶν δεδομένων κατὰ τρόπον ἀντίθετον πρὸς τὸν Ὅμηρον.

Ἐνας δευτέρος ἐκπρόσωπος αὐτῆς τῆς τάσεως εἶναι ὁ Δίκτυς ὁ Κρής περὶ οὗ τὸ ἐν τίτλῳ βιβλίον, τὸ ὁποῖον ἐξεδίδετο πάντοτε μετὰ παρομοίου βιβλίου οὗ συγγραφεὺς Δάρης ὁ Φρύξ. Ἀμφοτέρων τὰ ἔργα, τοῦ μὲν ὑπὸ τίτλον *Ephemerides belli Trojani*, τοῦ δὲ *Historia de excidio Trojae*, ἐσώζοντο μόνον εἰς τὴν λατινικὴν τῶν μεταφρασιν. Ἀπὸ τοῦ **IB'** μ.Χ. αἰ., ἰδίᾳ ὁμοῦ ἀπὸ τοῦ **IE'** αἰ ἐκδόσεις αὐταὶ εἰς πλῆθος ἐκδόσεως κυκλοφορήσασαι ἀπετέλεσαν προσφιλεῖς καὶ διδακτικὸν ἐνττύφημα τῶν Δυτικῶν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἡ Δύσις ἐγνώρισε τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον καὶ τοὺς ἥρωάς του ἀπὸ τὸν Δίκτυν καὶ τὸν Δάρητα καὶ ὄχι ἀπὸ τὸν Ὅμηρον.

Ὁ Περιστεράκης πραγματεύεται ἐδῶ μόνον τὸν Δίκτυν καὶ τὸ ἔργον του εἰς χειρόγραφα, παπύρους καὶ ἐντύπους ἐκδόσεις, ἀναλύων τὰς κατὰ τὰς ἐκδόσεις ἐκάστοτε ἐκφερομένας γνώμας ἐπὶ τῶν προβλημάτων τοῦ κειμένου, τοῦ συγγραφέως, τοῦ χρόνου συγγραφῆς καὶ συναφῶν ἄλλων θεμάτων.

Ἀπὸ τοῦ Μεσαίωνα τὸ βιβλίον τοῦ Δίκτυος ἐφέρετο μόνον λατινιστί. Περιεῖχε πρόλογον καὶ ἐπιστολὴν τοῦ μεταφραστοῦ ἀφιερῶσαν τὸ βιβλίον εἰς ῥωμαῖον ἄρχοντα. Ὁ Δίκτυς ἰσχυρίζεται ὅτι ἦτο μαχητὴς τῆς Τροίας μετὰ τοῦ Ἰδομενέως, ὅστις τὸν διέταξε νὰ καταγράψῃ τὰ γεγονότα τοῦ πολέμου, τὰ ὅποια οὗτος αὐτόπτης ὢν κατέγραψεν εἰς τὸ βιβλίον καὶ ἀποθανὼν τὸ παρέλαβεν εἰς τὸ τάφον ἐν κιβωτίῳ.

Ἐπὶ Νέρωνος σεισμοῦ μεγάλου γενομένου καὶ τοῦ τάφου διαρραγέντος εὐρέθη τὸ κιβώτιον καὶ παρεδόθη εἰς τὸν Νέρωνα. Οὗτος διέταξε τὴν μετάφρασιν τοῦ βιβλίου, ἣν ἐπραγματοποίησεν ὁ Σεπτίμιος. Πρῶτος ὁ χρονογράφος Ἴω. Μαλαλὰς τὸν βον αἰῶνα, γράφει περὶ τῶν γεγονότων τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου ἔχων ὡς πηγὴν, ὡς λέγει, τὸν Δίκτυν τὸν Κρήτα καὶ τὸν Κῶνον Σίσυφον. Καὶ ἄλλοι Βυζαντινοὶ χρονογράφοι τοῦ 7ου αἰ. εἶχον ὡς πηγὴν τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου τὸν Δίκτυν, πολλοὶ δὲ Βυζαντινοὶ μνημονεύουν αὐτὸν καὶ τὸ ἔργον του, κείμενον ὁμοῦ ἐλληνικὸν ὡς πρωτότυπον δὲν ὑπῆρχε. Κατὰ τὸ 1907 ἐδημοσιεύθη ὁ II τόμος τῶν *P. Tebt.* ἐν ᾧ περιείχοντο 106 στίχοι τοῦ πρωτοτύπου Ἑλληνικοῦ κειμένου τοῦ Δίκτυος ἀντιστοιχοῦντες εἰς τὸ λατινικὸν κείμενον τοῦ IV βιβλίου παράγρ. 9-15. Οἱ στίχοι ἦσαν γεγραμμένοι εἰς τὴν δισπύρην μερίδα φύλλου παπύρου περιέχοντος καταλόγους ἐσόδων τοῦ ἔτους 206 μ.Χ. Οὕτω ἐβεβαιώθη ὅτι ὄντως ὁ Σεπτίμιος μετέφρασεν Ἑλλ. κείμενον, ἀρκετὰ πιστῶς μάλιστα καὶ καλαισθήτως. Δεύτερος πάπυρος 25 στίχων, ὁ *P. Oxy 2539* δημοσιευθεὶς τὸ 1906 ἐβεβαίωσεν ἔτι μᾶλλον τὴν ὑπαρξίν τοῦ Ἑλληνικοῦ πρωτοτύπου.

Ὁ Περ. παρουσιάζει ἐν ἀντιγράφῳ τὰ παπυρικὰ ἀποσπάσματα μετὰ τῶν παρατηρήσεων τῶν ἐκδοτῶν προσθέτων ἅμα καὶ τὸ ἀντίστοιχον λατινικὸν κείμενον καὶ τὴν εἰς Νέα Ἑλληνικὴν μετάφρασιν αὐτῶν. Παρακολουθεῖ ὁμοῦ ἐκ φιλολογικοῦ ἐνδιαφέροντος τὰς παλαιὰς ἐκδόσεις καὶ τὰς κρίσεις τῶν ἐρευνητῶν, τῶν μὲν ὑποστηρίζοντων ὅτι ὑπῆρχεν Ἑλληνικὸν πρότυπον, τῶν δὲ ὅτι εἶχε γραφῆ ἀρχῆθεν λατινιστί. Ὁ σημερινὸς φιλόλογος γνωρίζων σήμερον, ὅτι ὑπῆρχεν Ἑλληνικὸν χειρόγραφον καὶ πότε περὶ τοῦτο ἐγράφη ψευδωνύμως ὡς δῆθεν ὑπὸ μαχητοῦ τῶν Τρωϊκῶν, βλέπει μετὰ περιεργείας τὴν φιλολογικὴν διερεύνησιν καὶ τὰ προβλήματα ποὺ τὴν ἀπασχόλησαν.

Αί ἐκτιθέμεναι διαφοραὶ τῶν γνωμῶν διὰ τῶν παρατηρήσεων καὶ τῶν σχολίων εἶναι ἀπειράριθμοι, ἀναφέρομεν ὁμως μερικὰ ἐκ τῶν γενικωτέρας φύσεως προβλημάτων πού ἀψηχόλησαν τοὺς ἐρευνητάς. Τινὲς ὑπεστήριξαν μετὰ πολλῆς ἀγχινοίας καὶ πειστικότητος τὰς ἀπόψεις των καὶ κατέληξαν εἰς ἀξιόλογον συμπέρασμα, τὸ ὅποιον ὁμως ἀπεδείχθη ἀνακριβές, δεῖγμα τῆς δυσκολίας τῶν φιλολογικῶν ἐρευνῶν. Ἴδου τὰ προβλήματα:

1) Ἐάν ὄντως ὁ συγγραφεὺς Δίκτυς εἶναι πρόσωπον ὑπαρκτόν, σύγχρονον τοῦ Ἰδομενέως καὶ αὐτόπτης τοῦ πολέμου ἢ τὰ πράγματα αὐτὰ εἶναι ἀνυπόστατα καὶ τὸ ὄνομα Δίκτυς εἶναι ψευδώνυμον τοῦ συγγράψαντος τὸ ἔργον. 2) Ἐάν ἦτο δυνατόν νὰ γραφῆ ἡμερολόγιον ὑπὸ προσώπου τινὸς κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς διεξαγωγῆς τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου. 3) Ἐάν πρόκειται περὶ ψευδωνύμου ἔργου, τότε ποῖος καὶ πότε ἔγραψε τὸ ἑλληνικὸν κείμενον. 4) Ἐάν ὑπῆρχεν ἐν κείμενον μοναδικὸν ἢ ὑπῆρχον καὶ ἄλλα ἀντίγραφα διὰ νὰ ἐξηγηθοῦν αἱ διαφοραὶ εἰς τὰς μνείας τῶν Βυζαντινῶν χρονογράφων (Μαλάλας, Κεδρηνός, κλπ.) 5) Ποῖον κείμενον ἑλληνικὸν εἶχεν ὑπ' ὄψιν τοῦ ὁ Σεπτίμιος διὰ τὴν μετάφρασιν τοῦ κειμένου του εἰς τὴν Λατινικὴν. 6) Εἶναι γνήσιος ὁ πρόλογος καὶ ἐγγραφή ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ συγγραφέως ἢ ὄχι; 7) Εἶναι γνήσια ἢ ἐπιστολὴ τῆς ἀφιέρωσης τοῦ ἔργου, ποῖος εἶναι ὁ ἀποδέκτης ἄρχων καὶ ποῖας ἐποχῆς; 8) Τὰ γεγονότα τῆς ἀνευρέσεως τοῦ συγγράματος ἐντὸς τάφου διαρραγέντος συνεπείᾳ γενομένου σεισμοῦ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Νέρωνος εἶναι πραγματικὰ ἢ ἔστω σχετίζονται κατὰ τινα τρόπον πρὸς τὸν χρόνον ἐκεῖνον; Ἐνα πλῆθος ἐρωτημάτων ἐτέθησαν πρὸς συζητήσιν ὑπὸ τῶν ἐρευνητῶν, τὴν δὲ ἐρευνᾶν καὶ τὰς ἐκάστοτε δοθείσας ἀπαντήσεις μᾶς παρουσιάζει ὁ Περιστεράκης ἐκθέτων συγχρόνως ἐνιαχοῦ καὶ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἀπόψεως. Ἐκ τῆς συσχετίσεως τῶν ἀπόψεων καταλήγει εἰς τὴν διαμόρφωσιν στέμματος τῶν χειρογράφων ἑλληνικῶν τε καὶ λατινικῶν.

Ὅμως εἰς τὰ λεπτομερείας, ποῦ, πότε καὶ ὑπὸ τίνος ἐγγραφή, ἂν εἶναι ἀληθῆ τὰ γραφόμενα εἰς τὸν πρόλογον ὅτι ἐγγραφή κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου ὑπὸ πολεμιστοῦ συγχρόνου καὶ αὐτόπτου, ἂν ἀληθεύουν τὰ εἰς τὴν ἀφιερωτικὴν πρὸς Ρωμαῖον ἄρχοντα ἐπιστολὴν τοῦ Λατίνου μεταφραστοῦ λεγόμενα, ὅτι ἢ διαθήκη εὑρέθη εἰς τὸν ἐν Κνωσῶ τάφον τοῦ Δίκτυος ἐν κασιτερίνῳ κιβωτίῳ κατόπιν σεισμοῦ ἐπισυμβάντος κατὰ τὴν βασιλείαν τοῦ Νέρωνος ἐξεφράσθησαν ὑπὸ τῶν ἐκδοτῶν καὶ τῶν μελετητῶν ποικίλαι καὶ ἀντιτιθέμεναι ἀπόψεις καὶ πρὸ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου τοῦ πρωτοτύπου καὶ κατόπιν.

Ὁ Συγγραφεὺς, Κρῆς ὢν καὶ αὐτός, ἐφιλοτιμήθη νὰ διεξέλθῃ πάσας τὰς ἀνὰ τοὺς αἰῶνας ἐξενεχθείσας γνώμας καὶ τὰ ἐπιχειρήματα καὶ ἀντεπιχειρήματα. Ὁ σ. ἀναλύει συστηματικῶς τὴν ἐρευνᾶν τῶν λόγων καὶ τὴν ἀγχινοίαν των περὶ τὴν συσχέτισιν πλῆθος σημείων δυναμένων νὰ συνδέωνται πρὸς ἄλληλα μετὰ τῶν στοιχείων τοῦ Λατινικοῦ κειμένου καὶ τῶν εἰς Ἑλληνικὴν ἐμφανιζομένων διατυπώσεων ὑπὸ Βυζαντινῶν χρονογράφων τῶν διηγήσεων τοῦ Δίκτυος, καὶ δὴ ἐπὶ σημείων μὴ ἑναρμονιζομένων πρὸς ἄλληλα. Ὁ ἀναγνώστης τῆς ἀναλύσεως ἔχει νὰ θαυμάσῃ ὄχι μόνον τὴν ἀγχινοίαν τῶν ἐρευνητῶν, ἀλλὰ καὶ τὸ πῶς αὐτοὶ εὐστόχους καὶ ὀξυνουστάτας εἰκασίας ἐπινοοῦντες καὶ εἰς πειστικὰ συμπεράσματα καταλήγοντες εἶναι δυνατόν νὰ σφάλουν. Αὐτὸ εἶναι μία φιλολογικὴ προσφορὰ τοῦ συγγραφέως.

Περαιτέρω οὗτος παραθέτει τὰ παπυρικὰ ἀποσπάσματα μὲ τὰς συμπληρώσεις καὶ τὰ ὑπομνήματα τῶν ἐκδοτῶν καὶ ἐκφέρων ἐνιαχοῦ καὶ ἰδίας εἰκασίας συμπληρώσεως

παρουσιάζει την έπακολουθήσαν έρευναν περί τών συμπληρώσεων του κειμένου τών αποσπασμάτων και την συναγωγήν συμπερασμάτων υπό το φώς του νέου δεδομένου διτι υπήρχεν έλληνικόν πρωτότυπον, διά την αποκατάστασιν τής περι του βιβλίου δλης άληθείας.

Όφείλομεν χάριτας εις την σύμπτωσιν, διτι ο συγγραφεύς του παρόντος βιβλίου, δόκιμος έρευνητής εις τον διεθνή στίβον τής φιλολογικής επιστήμης, είναι Κρής, συμπατριώτης του Δίκτυος, και οδτω έφιλοτιμήθη να παρουσιάση εις τους Έλληνας φιλολόγους και λογίους δλην την ανά τους αιώνας προκληθείσαν περι τής γνησιότητος του έργου του Δίκτυος συζήτησιν τών λογίων τής Έσπερίας. Και βλέπομεν με ικανοποίησιν, πόσον η παπυρολογική έρευνα δύναται να δώση λύσεις εις άμφισβητήσις αιώνων και να θέση την ύπογραφην του ναί η όχι έστω και με ράκη στίχων η λέξεων, όπως επι του προκειμένου.

ΠΑΝ. Κ. ΓΕΩΡΓΟΥΝΤΖΟΣ

Βασιλείου Α. Καλογερά. «Η θρησκεία από έπιστημονική και φιλοσοφική άποψη» Θεσ/νίκη 1984, σελ. 265.

Ό συγγραφεύς του βιβλίου τούτου, διακεκριμένος ανώτερος εκπαιδευτικός λειτουργός, είναι γνωστός ανά το πανελλήνιον ως εις εκ τών πλέον φιλοτίμων εργατών τής Παιδείας. Άκάματος και μεθοδικός έρευνητής έχει προσφέρει πολλά εις τους εκπαιδευτικούς Μ.Ε. και την σπουδάζουσαν νεολαίαν, αλλά και γενικότερον εις την φιλολογικην επιστήμην και φιλοσοφίαν.

Το εν τίτλω έργον διαιρείται εις Γενικόν μέρος (σ. 5-58) και Εϊδικόν Μέρος (σ. 61-255).

Εις το Γενικόν μέρος περιέχονται:

α) Έννοιολογική διερεύνησις και β) Φιλοσοφία τής θρησκείας.

Εις το Εϊδικόν μέρος περιέχονται: α) η δημιουργία του άστρικού σύμπαντος, β) η δημιουργία τής ζωής, γ) η εξέλιξις, δ) ο άνθρωπος και η έσω διάστασις του, ε) η θρησκεία και ύπαρξις του Θεου, στ) λογικές και πραγματολογικές περι Θεου ένδειξεις και άποδείξεις, ζ) ύπερφυσικές και ύπερ λόγον περι Θεου άποδείξεις, η) επίμετρον, θ) ένδεικτικοί πίνακες (όντολογικά διαγράμματα κ.λπ.)

Εις το Γενικόν μέρος περιλαμβάνονται διασαφήσεις δρων τής φιλοσοφίας, ως και αι θέσεις τών διαφόρων φιλοσόφων και φιλοσοφικών συστημάτων, παλαιότερων και νεωτέρων, διά την προέλευσιν τής έννοιας του Θεου και την έρευναν τών κοσμολογικών, ανθρωπολογικών και θεολογικών προβλημάτων. Έπιτυγχάνεται κατάλληλος διαστρωμάτωσις τών θέσεων αυτών, διά τής όποίας δημιουργείται κλίμα αυτοερεύνης. Οδτως ο αναγνώστης οδηγείται κατά λογικην ακολουθίαν εις έπιστημονικην και φιλοσοφικην τεκμηρίωσιν τής έννοιας και ύπαρξεως του Θεου. Η ύπαρξις του Θεου είναι ο άποχρών λόγος τών έξωλογικών και ιδανικών πόθων, προδιαθέσεων, βιωμάτων και αίτημάτων του ανθρώπου, ως και τής σφοδράς νοσταλγίας του διά το άπειρω άληθές, αγαθόν και καλόν.